

УДК 332.3:63:330.341.1

DOI <https://doi.org/10.32851/2226-0099.2022.128.14>

ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Кушнірук Т.М. – к.с.-г.н.,

доцент кафедри садово-паркового господарства, геодезії та землеустрою,
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

Ясінецька І.А. – д.е.н.,

професор кафедри садово-паркового господарства, геодезії та землеустрою,
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

Додурич В.В. – асистент кафедри садово-паркового господарства,
геодезії та землеустрою,

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

Розглянуто основні теоретичні положення забезпечення формування складових, що визначають реальну ефективність сільськогосподарського землекористування, це механізми, що охоплюють сукупність дій і засобів, які впливають на зміну стану земельно-ресурсного потенціалу. Визначено, що з точки зору інституціональної економіки, успіх економічних трансформацій у землекористуванні визначається функціями механізму, які регулюють формальні і неформальні правила поведінки, що фіксуються у правових актах держави та соціальних нормах. Проаналізовано довгий шлях еволюції господарювання на землі, багатівікового господарського укладу, пріоритет надається таким функціям механізму, як інформаційна, політико-правова, еколого-економічна та інноваційна.

Проведено дослідження, що найкращий сценарій інституціональної трансформації приведених функцій буде у випадку їхньої взаємодії. У цьому криється її потужний потенціал, але у випадку слабкості будь-якої з них у певній мірі нівелюється досягнення інших. Методологічні засади формування інноваційної моделі сільськогосподарського землекористування полягають у вдосконаленні системи підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами та землекористуванням, розробці проектів організації території, що передбачають новітні технології проектування системи сівозмін. Крім того, інновації у землекористуванні мають діяти на основі емерджентного зв'язку, забезпечуючи синергетичний ефект управлінських рішень, спрямованих на раціональне використання й охорону земель.

Концептуальні основи інноваційного розвитку землекористування полягають у вдосконаленні системи підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами та землекористуванням, розробці проектів організації території, що передбачають новітні технології проектування системи сівозмін. Важливе місце належить процедури оподаткування землі, забезпеченні прозорого обігу земельних ділянок, комплексу організаційно-господарських заходів щодо підвищення родючості ґрунтів, екологічної збалансованості землекористування, проведення дієвого моніторингу земель, вдосконалення організаційної структури сільськогосподарського землекористування тощо.

Ключові слова: інновації, модель технології проектування системи сівозмін, раціональне використання земель, охорона земель, земельні ресурси.

Kushniruk T.M., Yasinetska I.A., Dodurych V.V. Principles of innovative agricultural land use

The main theoretical provisions for ensuring the formation of components that determine the real efficiency of agricultural land use are considered, these are mechanisms that include a set of actions and means that affect the change in the state of land and resource potential. It was determined that from the point of view of institutional economics, the success of economic transformations in land use is determined by the functions of the mechanism that regulate formal and informal rules of behavior fixed in legal acts of the state and social norms. The long path of evolution of land management, the centuries-old economic structure is analyzed, priority is given to such functions of the mechanism as informational, political-legal, ecological-economic and innovative.

Research has been conducted that the best scenario of the institutional transformation of the given functions will be in the case of their interaction. In this lies its powerful potential, but in the case of weakness of any of them, the achievement of others is leveled to a certain extent. The methodological principles of the formation of an innovative model of agricultural land use are the improvement of the system of increasing the efficiency of the state management of land resources and land use, the development of projects for the organization of the territory, which provide for the latest technologies for designing the crop rotation system. In addition, innovations in land use should act on the basis of emergent communication, ensuring the synergistic effect of management decisions aimed at the rational use and protection of lands.

The conceptual basis of the innovative development of land use is the improvement of the system of increasing the efficiency of the state management of land resources and land use, the development of territory organization projects that involve the latest technologies for designing the crop rotation system. An important place belongs to the procedure of land taxation, ensuring transparent circulation of land plots, a complex of organizational and economic measures to increase soil fertility, ecological balance of land use, conducting effective land monitoring, improving the organizational structure of agricultural land use, etc.

Key words: *innovations, land use model, rational land use, land protection, land resources.*

Постановка проблеми. Концепція інтенсифікації економічного зростання активізує пошук шляхів прискорення темпів росту показників господарської діяльності, адекватних сучасному стану розвитку світової економіки. Відповідно до цього, впровадження інноваційної моделі землекористування, орієнтація на ефективне використання досягнень вітчизняної науки у сфері управління земельними ресурсами є невід'ємними складовими стратегії розвитку України. Отже, виникає нагальна необхідність розв'язання питань, пов'язаних із визначенням інноваційних аспектів формування еколого-економічної, соціальної політики землекористування.

Передумовами інноваційного вектора розвитку землекористування є глибокі зміни самої суті вітчизняного землекористування: створення нової системи земельних відносин на основі приватної власності на землю, збільшення кількості землекористувачів та землевласників, формування інфраструктури ринку землі й іпотечного кредитування та ін. Тому й виникає потреба у прийнятті нестандартних рішень, що вимагають високого рівня не стільки традиційного інтелекту, скільки креативності землевласників та землекористувачів [1, с. 50].

Очевидним є те, що проблема оптимального поєднання процесів використання земельних ресурсів та їх охорони потребує системної орієнтації досліджень у контексті стратегії соціального та економічного розвитку держави. Ця стратегія повинна бути зорієнтована на ефективне використання земельно-ресурсного потенціалу та досягнення стандартів життя, що відповідають кращим зразкам світового досвіду. При цьому формування системи раціонального використання земельних ресурсів повинно передбачати якісну трансформацію накопичених знань у сфері землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спробам розв'язання проблеми розвитку сільськогосподарського землекористування присвячені праці Д. І. Бабміндри, В. В. Горлачука, Д. С. Добряка, О. С. Дорош, Мартина, Л. Я. Новаковського, П. Т. Саблука, А. Я. Сохничя, М. Г. Ступеня, В. М. Трегобчука, В. М. Третьяк, А. М. Третьяка, М. М. Федорова, М. А. Хвесика, О. І. Шкуратова та багатьох інших авторів. Та незважаючи на вагомий теоретичний напрацювання провідних вчених щодо проблем розвитку сільськогосподарського землекористування, на практиці їх вирішення сьогодні досягнуто не в повній мірі. Недостатньо розкриті теоретичні та методологічні положення розвитку сільськогосподарського землекористування на регіональному й місцевому рівнях у контексті інноваційної моделі розвитку землекористування. Залишається гостра необхідність продовження

пошуку шляхів розв'язання проблеми розвитку сільськогосподарського землекористування на еколого-економічних засадах.

Актуальність і значущість вказаних проблем і зумовили вибір теми дослідження, визначили ціль та виклад основного матеріалу.

Постановка завдання. Внаслідок цього виникла необхідність проведення системного аналізу обґрунтування дослідження теоретичних та методологічних положень розвитку сільськогосподарського землекористування на регіональному й місцевому рівнях у контексті інноваційної моделі розвитку землекористування. Основними цілями даної статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад та практичних аспектів формування інноваційної моделі регіонального сільськогосподарського землекористування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наслідком неефективної державної політики у сфері сільськогосподарського землекористування є нераціональне використання земельно-ресурсного потенціалу держави, погіршення якісного стану земель та зниження їх продуктивності, неврегульованість зміни характеру функціонування землі як засобу виробництва, відсутність єдиної системи охорони земель як національного багатства, відсутність автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру, спрямованого на вирішення гарантій прав на землю, перерозподіл земель, недосконалість державного управління земельними ресурсами та землекористуванням. Тому ситуація, що склалась в земельних відносинах України, вимагає переосмислення найважливіших напрямків державної політики та формування дієвої системи управління землекористуванням. Подальший розвиток земельної політики має підпорядковуватись пошуку найбільш ефективних її пріоритетів [2].

Формування конкурентоспроможної економіки постійно ставить питання стратегічного розвитку земельної політики, яка б забезпечувала стійкість суспільно-економічної системи в країні. За таких умов логічним видається висновок про організацію кількісного обліку земель всіх категорій, що є базовим підґрунтям у вирішенні одного з головних завдань земельної реформи – забезпечення раціонального використання й охорони земель. Важливим у даному контексті є отримання достовірної інформації про наявність земель, які використовують нераціонально, не за цільовим призначенням, з порушенням норм чинного земельного законодавства, виявлення деградованих сільськогосподарських угідь і забруднених земель, вирішення питань щодо розбіжностей у площах та місцезонах земельних ділянок тощо.

Шкуратов О.І. [5, с. 10] стверджує, що інноваційна діяльність в сфері організації сільськогосподарського землекористування повинна бути орієнтована, насамперед, на формування ефективного еколого-економічного потенціалу, найбільш продуктивного виконання всіх виробничих процесів, введення інтенсивного використання агроландшафтів.

Інноваційні процеси в землекористуванні, за словами Саблука П.Т. [3] мають бути спрямовані на підвищення ефективності використання земель, недопущення подальшого скорочення орних земель, розширення площі посівів, відновлення і підвищення родючості ґрунту.

В сфері сільськогосподарського землекористуванні під інноваціями розуміється впровадження в практику новацій, використання яких дозволяють одержати додану вартість при отриманні високоякісної продукції з одночасним збереженням і відтворенням родючості ґрунту.

У цьому зв'язку не підлягає сумніву необхідність формування інноваційних орієнтирів у землекористуванні. Це зумовлено тим, що і досі не створено інфраструктури цивілізованого обігу земель, не вживаються необхідні заходи щодо ведення ефективної політики раціонального землекористування, впродовж тривалого часу використання землі здійснюється переважно без чітко окресленого еколого-економічного та соціального обґрунтуванням. У зв'язку з цим існує нагальна необхідність вирішення питань, пов'язаних із визначенням інноваційних орієнтирів розвитку землекористування.

Впровадження високо інтегрованих інноваційних систем у сфері землекористування, які б забезпечували високий рівень доданої вартості у виробництві, не порушуючи екологічної рівноваги довкілля, повинно опиратися на результати спостереження за якісним станом ґрунтів.

Дослідження технологій проектування системи сівозмін вказує на необхідність організації інноваційних заходів з метою створення передумов високої еколого-економічної ефективності використання орних земель.

Необхідною складовою інноваційної політики в сфері землекористування є формування та розвиток ринку земель. Інновації в сільському господарстві сприяють підвищенню наукомісткої діяльності в аграрному секторі економіки, зростанню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та взагалі ефективному використанню виробничих ресурсів.

Інноваційними орієнтирами охорони земель та забезпечення екологічної збалансованості землекористування мають бути запровадження комплексної системи державних стандартів, норм і правил використання земель, здійснення диференціації та класифікації заходів з охорони земель та екологічної стабілізації землекористування, посилення екологічного контролю та моніторингу земель.

В сільськогосподарському землекористуванні найоптимальнішим результатом розв'язку таких задач є збільшення об'єму валової продукції при економії поточних витрат та підвищення родючості ґрунтів за умови досягнення оптимальної структури посівних площ, яка б забезпечувала раціональне використання виробничих та трудових ресурсів при виробництві кормів для тваринництва в необхідних обсягах і якості з найменшими витратами.

В Україні система зонування земель і класифікація територіальних зон для системи управління земельними ресурсами та землекористуванням нині не розроблена, що ускладнює не тільки здійснення належного контролю за використанням і охороною земель, але й застосування правового та економічного механізму регулювання земельних відносин. Тому поділ земель України необхідно здійснювати шляхом зонування за категоріями та типами землекористування з врахуванням еколого-економічної придатності земель та необхідності здійснення землеохоронних заходів, що дозволить розробити механізми формування правового режиму і землевпорядного регламенту кожної земельної ділянки, яка використовується для різних цілей.

Стратегічним напрямом раціоналізації використання земель є організація проведення землеустрою як сукупності соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території. Землеустрій повинен передбачати розроблення загальнодержавних і регіональних програм використання та охорони земель, а на місцевому рівні – проведення робіт щодо відведення земельних ділянок, створення нових та впорядкування існуючих землеволодінь та землекористувань, що дозволить забезпечити еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування

угідь з метою ведення ефективного сільськогосподарського виробництва, створення сприятливого екологічного середовища і поліпшення природних ландшафтів [4, с. 59].

Проте здійснення комплексу землепорядних заходів в Україні ускладняється через непослідовність у проведенні земельної реформи, яка призвела до подрібнення земельних масивів. Але навіть при цьому, серцевиною проекту землеустрою має бути проектне рішення з організації угідь, що включає в себе проектування складу і структури земельних угідь, проектування системи використання сільськогосподарських угідь та сівозмін на засадах контурно-меліоративної організації території, проектування заходів освоєння, поліпшення та охорони земель, розробку технологічних карт вирощування сільськогосподарських культур, виробництва продукції тваринництва відповідно до конкретних умов землекористування, розробку бізнес-плану агропідприємства, виходячи з вимог ринкової економіки.

Важливим завданням щодо активізації економічної активності та розвитку агробізнесу в Україні є проведення консолідації сільськогосподарського землекористування та формування ефективних агроформувань ринкового типу. Необхідно забезпечити умову консолідації земельних ділянок, площа яких складає 3-5 га з метою запровадження індустріальних технологій вирощування сільськогосподарської продукції.

На загальнодержавному рівні слід створити правові та економічні передумови для формування укрупнених масивів землекористування, що дасть змогу оптимізувати розміри і розміщення земельних ділянок, дозволить запровадити систему раціонального використання земель та науково обґрунтовані сівозміни, застосовувати сучасні технології вирощування сільськогосподарських культур, сприятиме організації системи заходів по боротьбі з деградацією ґрунтів та підвищенню їх родючості.

Враховуючи, що суцільна парцеляція земель та їх розподіл на земельні частки (паї) призвела до порушення екологічно збалансованого співвідношення сільськогосподарських угідь, постає нагальна потреба в обґрунтуванні заходів щодо раціонального використання та охорони земель.

Великою помилкою при цьому є включення у процес розпаювання деградованих та малопродуктивних земель, прибережних захисних смуг та інших земель, які еколого-економічно недоцільно використовувати для сільськогосподарських потреб. Тому необхідно обмежити використання таких земель шляхом заліснення або залуження, деградовані та малопродуктивні землі зарезервувати для природо-заповідного та іншого природоохоронного призначення; провести розроблення документації із землеустрою щодо встановлення водоохоронних зон та прибережних захисних смуг.

Висновки. Отже, концептуальні основи інноваційного розвитку землекористування полягають у вдосконаленні системи підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами та землекористуванням, розробці проектів організації території, що передбачають новітні технології проектування системи сівозмін. Важливе місце належить процедурі оподаткування землі, забезпеченні прозорого обігу земельних ділянок, комплексу організаційно-господарських заходів щодо підвищення родючості ґрунтів, екологічної збалансованості землекористування, проведення дієвого моніторингу земель, вдосконалення організаційної структури сільськогосподарського землекористування тощо. Причому всі складові інновацій у землекористуванні мають діяти на основі емерджентного зв'язку,

забезпечуючи синергетичний ефект управлінських рішень, спрямованих на раціональне використання й охорону земель.

Не зважаючи на проведення земельних перетворень на основі багатокладності форм власності та господарювання на землі, ситуація в сфері регулювання земельних відносин характеризується низькою ефективністю використання земель у сільському господарстві, проявами безгосподарського ставлення до землі, відсутністю перспективних науково обґрунтованих прогнозів розвитку земельних відносин, недосконалістю системи державного управління земельними ресурсами та землекористуванням, відсутністю розвитку автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру, недосконалістю законодавчого забезпечення, незадовільним фінансуванням заходів з раціонального використання та охорони земель і ін.

Зазначені недоліки в сфері регулювання земельних відносин пояснюються, перш за все, відсутністю інноваційних засад та механізмів реалізації політики ефективного сільськогосподарського землекористування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Добряк Д.С., Будзяк В.М., Будзяк О.С. Ефективність екологічнобезпечного землекористування в Україні в ринкових умовах. *Економіка України*. 2013. № 7(620). С. 84.
2. Дорош Й.М. Окремі аспекти вдосконалення земельної політики в Україні щодо адміністрування земельних відносин та системи землекористування. *Ефективна економіка*. 2013. № 12.
3. Лазарева О.В., Астремський А.В. Методологічні засади стратегії розвитку раціонального землекористування. *Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць*. Випуск 247: В 6 т. Т. IV. Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. С. 978–986.
4. Третяк А.М. Завдання та механізми реалізації державної екологічної земельної політики в сучасних умовах. *Екологічні науки. Науково-практичний журнал*. 2011. № 4. С. 59–67.
5. Шкуратов О.І. Інноваційні засади формування екобезпечного землекористування в сільському господарстві. *Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2012. № 5. С. 10–13.